

KİTAP TANITIMI

Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *Türk Aleviliği Araştırmaları*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2010, (XI+161 s.).

Barış SARIKÖSE*

Özet

Alevilik, Türkiye’de en çok tartışılan konulardan biridir. Son yıllarda Alevilikle ilgili yayınlarda büyük bir artış olmuştur. Aleviliğin doğru anlaşılabilmesi için tarihi sürecin iyi bilinmesi ve değerlendirilmesi gerekir. Yusuf Küçükdağ, Aleviliğin ortaya çıkış süreci, Osmanlı İnan mücadelesi, Anadolu’da Safevi tarikatının faaliyetleri ve Osmanlı Devleti’nin aldığı önlemleri arşiv belgeleri ışığında değerlendirmiştir. Türk Aleviliği kavramı, arşiv belgeleriyle ortaya konulmuştur. Yazar, Alevilik ve Osmanlı dönemindeki tarikatlar ve özellikleri hakkında önemli tespitlerde bulunmuştur. Çeşitli makalelerden oluşan bu çalışma Türkiye’deki Aleviliğe farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.

Anahtar Kelimeler

Alevilik, Safevi Tarikatı, Osmanlı, İran

BOOK REVIEW

Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *Türk Aleviliği Araştırmaları*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2010, (XI+161 p.).

Abstract

Alevism in Turkey is one of the most controversial issues. In recent years the publications related to Alevism have been increased in a great extent. For the correct understanding of the process of Alevi, the history process and evaluation should be well known. Yusuf Küçükdağ analyzed the emerging of Alevism, Ottoman-Iran struggle, the activities of the Safavid order in Anatolia and the measures taken by Ottoman State in the light of archival documents. Turkish Alevism concept put forward with archival documents. The author has made important determinations about the sects and their’s features in the Ottoman period. This work consists of various articles gained a different perspective to Alevism in Turkey.

Key Words

Alevism, Safavid Sect, Ottoman, Iran

* Dr., MEB Konya Meram Atatürk Kız Teknik ve Meslek Lisesi Tarih Öğretmeni. barissarköse@hotmail.com

İnsanların her zaman ilgi odağı olan Alevilik, Kızılbaşlık ve Bektaşilik üzerinde çok konuşulmasına ve yorumlar yapılmasına rağmen; çoğunlukla birbirine karıştırılmaktadır. Aleviliğe karşı bilim insanlarının da ilgisi her geçen gün artmakta, konu ile ilgili yayınlar yapılmaktadır. Son dönemlerde Alevi toplumunun sorunlarına çözüm bulmak için hükûmet “*Alevi Çalıştayları*” adı verilen toplantılar düzenlemektedir. Ancak yapılan yayınlar ve toplantılara bakıldığında önyargıya dayalı, yarı efsaneleşmiş bilgiler çerçevesinde görüşlerin ileri sürüldüğü görülmektedir. Türkiye’deki Aleviler konusu, başta tarihçiler ve ilahiyatçılar olmak üzere sosyologlar ve etnologlar gibi farklı bilim dallarına mensup araştırmacılar tarafından bilimsel metotlarla incelenmeli; efsaneye dayalı mitoslar yerine tarihî gerçekler ortaya konulmalıdır.

Yusuf Küçükdağ, özellikle Osmanlı dönemindeki tasavvufî hayat, tekke zaviyeler üzerine araştırmalar yapmış; arşiv belgelerine dayalı olarak Selçuklu ve Osmanlı dönemindeki çeşitli tarikat yapılanmaları ile ilgili önemli bilgilere ulaşmış; tasavvuf araştırmalarına dair makaleleri “*Türk Tasavvuf Araştırmaları*” (Çizgi Yayınevi, Konya, 2005) adı altında daha önce yayınlamıştır. Küçükdağ, şimdi de çeşitli dergilerde yayınlamış olduğu Alevilikle ilgili makalelerini “*Türk Aleviliği Araştırmaları*” adıyla bir araya getirmek suretiyle bilim hayatına yeni bir eser daha kazandırmıştır. Yazar, bu kitabında Türk Aleviliği’nin tarihi gelişimini bilimsel olarak değerlendirmiş; Osmanlı döneminde (XV. yüzyıl sonlarında) ortaya çıkmış Safeviliğin esas Alevilik olduğunu ortaya koymuştur.

Eser, ön söz, giriş ve yedi makaleden oluşmaktadır. Kitabın sonuna konu ile ilgili kavramaların da geçtiği bir indeks konulmuştur. Küçükdağ’ın eserin ön sözünde kendisinin Aleviliğe merakının daha İstanbul Üniversitesi’ndeki lisans öğrenciliği esnasında hazırlamış olduğu Safevi müritlerinin çıkarmış olduğu ayaklanmalara yönelik bilgilerin yer aldığı “*Ahvâl-i Celâliyan*” adlı yazma eseri bitirme tezi olarak hazırlaması (1976) ile başladığını; akademik hayatı boyunca hazırlayıp daha önce yayınladığı Aleviliğe yönelik makalelere daha kolay ulaşması için bu kitabı oluşturduğunu beyan etmiştir.

Küçükdağ, kitapta Alevilik daha doğrusu Safevilik ile ilgili hazırlamış olduğu yedi makalesine yer vermiş olup giriş bölümünde Aleviliğin ortaya çıkışını, Safevilik ve Kızılbaşlık kavramlarını açıklamıştır. Önceleri Sünnî karakterde olan Safevi Tarikatı’nın kuruluşu ile bu tarikatın devlete dönüştürülmesi; bir Safevi şeyhi olan Şah İsmail’in Anadolu’daki faaliyetleri, Çaldıran Savaşı sonrası Safevi Devleti’ndeki yeni yapılanma, İran sahasında kurulan Safevi Devleti’nden Anadolu kökenli müritlerin bertaraf edilmesi ile Şii inanç sistemine dayanan Safevi devlet yapılanmasını değerlendirmiştir. Ardından Safevi Tarikatı ve bu tarikat gibi silsileleri Hz. Ali’ye ulaşan Bektaşilik, Halvetilik ve Mevlevilik tarikatları hakkında kısa bir bilgi vermiştir (s.1-7). Giriş kısmındaki bilgiler silsileleri benzeyen bu tarikatların birbiri ile ilişkisini tespit etmede ve adı geçen Safeviliğin diğer tarikatlar içindeki yerini görmede büyük fayda sağlamıştır.

Yusuf Küçükdağ, Bilal DEDEYEV'le birlikte hazırladığı *“Safeviler'in Nesebi ve Hanedan Olarak Ortaya Çıkmalarına Farklı Bir Bakış”* adlı makalesinde Safevilerin nesebi üzerinde durmuştur. Safevilerin köken olarak Türk, Kürt ve *“Seyyid”* yani Arap gibi üç farklı ırka dayandırıldıklarına dair XV-XVI.yüzyıl kaynaklarında bilgi bulunduğu vurgu yapılmıştır. Bu konuda Ahmet Kesrevi, Zeki Velidi Togan, Faruk Sümer, Barthold ve Petruşevski gibi modern tarihçilerin görüşleri değerlendirilmiş; Safevilerin Türk olduğu kanısına varılmıştır. Safevilerin ilk başlarda Sünni Şafii Mezhebi'nde iken zamanla Şiileştiği ifade edilmiştir. Şeyh Cüneyd döneminde Safevi Tarikatı siyasallaşarak devlete dönüşmüştür. İlk dönemlerde Osmanlı Devleti bu tarikata destek vermiş; ancak siyasallaştıktan sonra Anadolu'yu kendi nüfuz bölgesi içine alma yönündeki faaliyetleri sonucu Safevilik konusunda politika değişikliğine gitmiştir. Osmanlı Sultanı II. Bayezid, Anadolu'daki Türkmen müritler ile Safevi şeyhlerinin irtibatını kesmek için sınırlarda geliş gidişleri engellediği gibi Akkoyunlular ile de tarikata karşı işbirliğine girmiştir (s. 9-29).

“Şah İsmail'in Anadolu'yu Şiileştirme Çalışmaları ve Osmanlı Devleti'nin Aldığı Önlemler”, kısmında Safevi Tarikatı'nın kurulması, devlet kurma fikrinin ortaya çıkması ile Şiileşme süreci, Anadolu'daki müritlerin faaliyetleri, Şah İsmail ile Anadolu Kızılbaş Türkmenleri arasındaki ilişkiler hakkında bilgi verilmiştir. Safevi Tarikatı'nın etkisi ile Anadolu'da çıkan Nasuh isyanı ve Şah Kulu ayaklanması, Çaldıran Savaşı sonrası Osmanlı Devleti'nin tarikatın faaliyetlerini engelleme çalışmaları, tarikata karşı alınan askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel önlemler hakkında bilgi verilmiştir. Askeri hareket sonucu meydana gelen Çaldıran Savaşı ile Doğu Anadolu'da İdris-i Bitlisi'nin Kürt aşiret reislerini örgütlemeye yönelik yürüttüğü politika anlatılmıştır. Siyasi tedbirler bahsinde Özbekler ve Şirvanşahlar ile yapılan işbirliği yanında ekonomik ambargo tedbirlerinde Osmanlı'nın Safevi Devleti'nin en büyük gelir kaynağı olan ipek ticaretini engelleme çalışması hakkında bilgi verilmiştir. Kültürel tedbir olarak, Safevi Tarikatı'na karşı aynı menşeden gelen ehlibeyit sevgisine dayanan Sünni Halveti Tarikatı'nı örgütlemesi, bu tarikatın Osmanlılar tarafından nasıl etkinleştirildiği belgeler ışığında açıklanmıştır. Küçükdağ, bu kısmın sonunda Osmanlılarca alınan tedbirlerin genel bir değerlendirmesini yapmış; bunun yeterli olmadığı, İran'daki Safevi Tarikatı ile Anadolu Türkmenleri arasındaki bağlantının istenen şekilde kesilemediği, İran'ın bölgedeki Şiileştirme çalışmalarının önüne geçilemediği, Osmanlı'nın uzun yıllar doğuda Safevi Devleti ile uğraşmak zorunda kaldığı tespitlerinde bulunmuştur (s.31-62).

Yukarıda değerlendirilen *“Şah İsmail'in Anadolu'yu Şiileştirme Çalışmaları ve Osmanlı Devleti'nin Aldığı Önlemler”* başlıklı makale (*“Measures Taken By The Ottoman State Against Shah İsmail's Attempts To Covert Anatolia To Shia”*), İngilizce'ye tercüme edilmiştir. Bu makale özellikle konu ile ilgili çalışmalar yapan yabancı yazar ve tarihçiler için önemli bir kaynak durumundadır (s.63-93).

“Osmanlı Devleti’nin Şah İsmail’in Şii Propagandacılarına Halvetiye ile Karşı Koyma Politikası”nda; Şah İsmail’in Anadolu Türkmenler ile ilişkileri, Anadolu’daki Kızılbaş isyanları hakkında bilgi verildikten sonra Osmanlı Devleti’nin Safevi Tarikatı’na karşı Halvetiye Tarikatı’nı örgütlemesi üzerinde durulmuştur. Halvetiye Tarikatı’nın genel özellikleri ortaya konulduktan sonra bu tarikatın Osmanlı devlet politikası çerçevesinde örgütlenmesi değerlendirilmiştir. Halvetiye Tarikatı’nın Anadolu Türkmenleri üzerindeki etkisi ve Sünniliği yerleştirmesi ve devlete bağlılık konusunda önemli işler başardığı tespitinde bulunulmuştur (s. 95-110).

Küçükdağ, “Osmanlı Devleti’nin Safeviye Tarikatı Propagandacılarına Karşı Mevleviliği Örgütlemesi” kısmında yukarıda değinilen Halvetiye Tarikatı gibi Mevleviliğin de devlet politikası gereği Safeviliğe karşı yeniden örgütlenmesi hakkında önemli tespitlerde bulunmuştur. Mevlevilik ile Nakşibendilik arasındaki işbirliği, Konya’da Divane Mehmet Çelebi’nin Safevi Tarikatı’na meyilli faaliyetleri, Çaldıran Zaferi sonrasında Divane Mehmet Çelebi’nin Sünni anlayışa kayması, Konya’da Sinan Dede’nin Mevleviliği yeniden düzenlenmesi üzerinde durmuştur (s. 111-131). Yazar, burada Safeviliğin Mevlevilik gibi güçlü bir tarikatın merkezi konumundaki Konya’da etkili olması durumunda Osmanlı Devleti’nin siyasi yapısına karşı oluşturabileceği tehlikeye de işaret etmiştir.

Küçükdağ, “Türkiye’de Alevilik Safevi Tarikatı’dır” adlı makalede günümüz Anadolu’sunda Aleviliğin Safevi Tarikatı’nın devamı olduğunu beyan ettikten sonra Safevi Tarikatı müritlerinin mezhep değiştirmediklerini, Anadolu Türkmenleri arasında İran Sahasındaki Safeviler arasında olduğu gibi Caferi Mezhebi’nin yayılmadığını, bunların Hanefi Mezhebi’nden olduklarını söylemektedir. Burada ayrıca cemevinin mescit veya caminin muadili olmadığı, cemevlerinin daha önceki dönemlerdeki tekke ve zaviye yapılanmasının bir devamı olduğu, Aleviliğin ayrı bir din ve bir mezhep olmadığı gibi çok önemli tespitlerde bulunmuştur (s. 133-142).

Son makale olan “Safeviliğin Diğer Değişle Aleviliğin Osmanlı Eğitimine Etkisi ve Sonuçlarının Toplum Yapısına Yansımaları”nda; Safevi Tarikatı’nın baskısı karşısında Osmanlı Devleti’nde kültürel alanda alınan önlemler değerlendirmiştir. Tekke, zaviye ve medreselerde Sünniliğin etkinleştirilmesi, ehlibeyit sevgisinin yerleştirilmesi için Balım Sultan tarafından Bektaşilik; devlet adamları ve elit çevrede Mevlevilik tarikatlarının yapılandırılması üzerinde durulmuştur. Küçükdağ, Osmanlı Devleti’nin tekke, zaviye ve medreseleri Safevi Tarikatı’nın etkisinden uzak tutmak için farklı fikir ve düşüncelerin tartışılmaz olduğu; bu sebeple de Osmanlı’da bilim ve düşüncede duraklama ve gerilemenin başladığı gibi çok önemli tespitlerde de bulunmuştur (s.143-147).

Yusuf Küçükdağ, bilimsel makalelerden oluşan bu eserinde, şimdiye kadar üzerinde durulmamış Türkiye’deki Alevilikle ilgili birçok sorunun cevabını dönemin kaynak ve belgelerinden yararlanarak ortaya koymuştur. Aynı zamanda

yeni bilimsel tespit ve değerlendirmeler ile Aleviliğe farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.

